

Karol Efraim Sidon

3

rozhovory s Karlem Hvížd'alou

Upozornění

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.

Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Galén

Na Popelce 3144/10a, 150 00 Praha 5

www.galen.cz

© Galén, 2014

Karol Efraim Sidon

rozhovory s Karlem Hvižd'adou

0190c

© Karel Hvizďala, 1995, 2002, 2004, 2012, 2014
© Karol Efraim Sidon, 1995, 2002, 2004, 2012, 2014
© Viktor Vondra, 1995, 2012, 2014
Photos © Jan Malý ml., 2014
Prologue © Karel Hvizďala, 2014
Typography © Clara Istlerová, 2014
© Galén, 2014

ISBN 978-80-7492-165-0 (PDF)
ISBN 978-80-7492-166-7 (PDF pro čtečky)

Všechna práva vyhrazena.

Tato publikace ani žádná její část nesmějí být reprodukovány, uchovávány v rešeršním systému nebo přenášeny jakýmkoli způsobem (včetně mechanického, elektronického, fotografického či jiného záznamu) bez písemného souhlasu nakladatelství.

- 11 Euangelion Karola Efraima Sidona / Karel Hviždala
- 23 Když umřít, tak v Jeruzalémě
- 105 Červená kráva
- 199 Sedm slov
- 295 O šuplíku v nás
- 307 Židovské svátky, náboženské slavnosti a smuteční dny
- 310 Slovníček použitých výrazů
- 312 Výběrová bibliografie Karola Efraima Sidona
- 313 Výběrová bibliografie Karla Hviždaly

Karel Hviždala

Euangelion Karola Efraima Sidona

Evangelium, řecky euangelion, v překladu neznamená nic jiného než dobrou zprávu. A to, že Karol Sidon v roce 1978 konvertoval k judaismu a přijal jméno Efraim, po mladším z bratrů Josefa, který byl kmenovým otcem Izraele, je možné pro pražskou a vůbec pro všechny české a moravské židovské obce považovat za dobrou zprávu. Zvláště proto, že k tomu došlo po dvou totalitách, které místní židovské obce devastovaly, a že tak učinil až po desetiletém soukromém studiu, do něhož je možné započítat i jeho literární činnost. V ní totiž cílevědomě rozbíjel všechny myšlenkové modely, a to jak vlastní, tak převzaté. K rabínskému studiu se rozhodl po zásadní zkušenosti z roku 1968, kdy došlo k dvacetileté okupaci naší země sovětskou armádou, a dalším studiu po roce 1983 v Heidelbergu a Jeruzalémě. Teprve potom se v roce 1992 stal pražským a zemským rabínem: učitelem a prostředníkem.

Za Sidonovou konverzí nebylo jenom studium, tedy racionální poznání, ale i nutný mystický zážitek, který popsal v knize *Když umřít, tak v Jeruzalémě*, i v novele *Brány mrazu*, třebaže v jiném kontextu. Přečteme-li si dále jeho první knihy *Sen o mém otci* (1968) a *Sen o mně* (1969), které vycházejí z motivů diplomové práce z roku 1965, učinil to, co Abraham: „Šel do sebe“. Dále *Evangelium podle Josefa Flavia* (1974), *Boží osten* (1975) či *Brány mrazu* (1977) a *Návrat Abrahamův* (asi 1980), jsou důkazem, že Sidonovo psaní i jeho příklon k judaismu nejsou ničím jiným než úpěnlivým hledáním. V knize *Červená kráva* to formuloval takto: „Snaha udržet si paměť je vlastně snahou udržet si vědomí toho celého stromu, z kterého člověk vyrostl.“ To potvrzuje i jeho nejznámější divadelní hra *Shapira* (1972), v níž jde jak o hledání cesty k pravdě, tak i o vztah dcery a otce, který je vlastně paralelou vztahu syna k rodičům: staré Sidonovo téma. Základním podnětem k jeho literárním výpravám mu bylo na samém počátku pátrání po zemřelém židovském otci, který byl zavražděn v Terezíně v Malé pevnosti, když mu byly dva roky.

Podle legendy, kterou mu sdělila matka (skutečnost nikdo nezná), to bylo tak, že den před transportem z Malé pevnosti do Osvětimi se jeho otec Alexandr ohlásil na marodce a nešel do práce. Udělal to prý poprvé a naposled. Jeden z vězňů ho udal. Dostavil se SS-Hauptsturmführer Heinrich Jöckel, přezdívaný vězni *Pindā*, a zkoppal Sidonova otce do bezvědomí. Když se probрал, ukázal na zem a přikázal mu, aby slízal svou krev. Sidonův tatínek se údajně zvedl a řekl: „Copak jsem zvíře?“ Po té ho znova zbili do bezvědomí a pověsili na hák, na němž zemřel.

A protože jeho otec byl Žid, stejně jako později jeho nevlastní otec Gross – alias literární postava –, chtěl Karol Sidon nejen vědět co nejvíc o vlastním otci a o jeho předcích, tedy o sobě, ale i o judaismu. Začal studovat jak *Starý zákon*, tak i *Nový zákon*, což reflektoval ve zmíněném *Evangelii podle Josefa Flavia*.

Zároveň potřeboval vyřešit svůj vztah k nevlastnímu otci, což popsal ve své druhé knize *Sen o mně*. Tehdy došel k závěru, že to není odlišení mezi vlastním a nevlastním, ale známým a neznámým, živým a mrtvým. „Měl jsem, jistě, vždycky plnou hlavu toho, že je mým pěstounem a otčímem, zvláště když jsem na něj měl vztek, ale v jádru to bylo nečekaně jiné. Bouřil jsem se proti němu jako proti vlastnímu otci.“

Sidon ve svých prvních knihách inkarnoval do psacího stroje, aby se dověděl, kým je, či spíše, kým by mohl být. Spolehl se, že klávesnicí hýbe jeho podvědomí. Jenom zapisoval, co na dně své duše slyšel. Nejspíš i proto je dnes občas překvapen tím, co napsal, a tím, že se až tak moc nezměnil, že na to podstatné přišel již tehdy, protože mu to vyfukal jeho psací stroj jako dálkopis napojený na jeho duši, která nelže, protože ani neví, že to jde. „Člověk celý život opakuje stejnou chybu a právě tak se stále vrací k téže pravdě. Vždycky znovu však zapomíná, že to je chyba a že to je pravda,“ napsal v povídce *Brány mrazu*. Tam se taky setkáváme s jeho prvními výlety do fantazie, kde líčí, jak se jeho hrdina Tomáš dostává do zahrad rajských, kde se setkává s mnichem, který mu podává instrukce, jak se má chovat před vstupem: „Sem odkládejte do prvního koše oblečení. Sem odložte ruce, nohy tělo, vnitřnosti.

Tam dejte hlavu, ukázal mnich na třetí koš.“ Ještě poslední čtvrtá nůše čekala; mnich si však najednou povšiml Tomáše, který nebyl za nůšemi skoro vidět a ještě se zděšeně krčil. „Co je tohle?“ zeptal se s odporem. „To,“ odpověděl Tomáš, „jsem já.“

Po roce 1978 skoro dalších dvacet let psal jen náboženské texty. Když se po létech opět vrátil k próze, řekl, že člověk vlastně celý život píše jednu knihu. Vlastní kořeny jsou i ve stáří uloženy v nejspodnějším šuplíku, který se vysouvá těžce, pomalu, s bolestí a opatrně. „Teď se osobní věci ke mně vracejí a já zjišťuji, že právě v těch privátních věcech je nejvíc bolesti, už zřejmě proto, že je člověk za sebou táhne celý život. Vlastně jde o to, že v těch neceľých sedmdesáti se ta moje existenční stavba zastavila a už z ní jen vytahuji šuplík. Už se nedá nic jiného dělat než ho dovytáhnout a pořádně se podívat, co v něm celou dobu bylo a je.“

Dovoluje mu to se ponořit ještě hlouběji do sebe a setřást pohodlné myšlenkové konstrukty a příznivé sebelži. V krizových chvílích, když vypne mozek, se člověk vždy rozhoduje správně, i když o tom nemusí vědět, nebo když to ani nechce vědět. Člověk se podle Sidona musí naučit „radovat a žet zároveň... To je pravá modlitba...“ Sidonova slova a postavy nesou v sobě mnohačetné významy: navzájem si protířečí, před sebou se krčí či hurónsky chvástají, ale při střetech se dotýkají podstaty existence. Vyzařuje z nich rozkoš ze slov jako z živoucího svébytného prostředníka. Lepšího nezná a nemá.

„Teprve obsah šuplíčku a způsob, jak se s ním vyrovnávám, dá stavbě rozměr člověka, který si vlastně z týchž důvodů vytvořil osobnost,“ řekl rabín v rozhovoru pro *Vzpouř II*. Až stáří dává podle Sidona možnost a příležitost zjistit, odkud se vše v člověku bere, a tím pádem trochu pochopit, proč jsme takoví, jací jsme. „To je úkol zdravého stáří, myslím si, a tím také stáří nabývá na významu. Od některých starších víme, že to jde... Můžeme si s klidem říci: Ano, to jsou ty moje chyby. Takový prostě jsem. Takový jsem byl.“ Kromě psaní próz pokračoval ve svém studiu náboženských textů a došel porovnáním evangelií, podobně jako jiní před ním, k tomu, že pokud má Matouš pravdu a Ježíš se narodil za vlády judského

krále Heróda, který zemřel ve čtvrtém roce před naším letopočtem, musel by se Ježíš narodit krátce před tímto datem. A kdyby měl zase pravdu Lukáš, v jehož evangeliu čteme, že ke sčítání obyvatel došlo za císaře Augusta, tak to bylo až v šestém roce křesťanského kalendáře. Ježíš by se pak dle něj měl narodit nejméně deset let po tom, co se měl narodit dle Matouše.

Podobně to je i s legendou o Ježíšově ukřižování v předvečer velikonočních svátků, v níž důležitou postavou je prokurátor Pilát. Vezmeme-li za směrodatné Lukášovo tvrzení o Ježíšově narození, pak by neměl být Ježíš ukřižován o Velikonocích 33. roku, hned po křtu a tedy před smrtí Jana Křitele, musel by být ukřižován až o Velikonocích roku 37., kdy však zase Pilát již nebyl v úřadu. Evangelia si proto podle Sidona protirečí: buď Ježíš zemřel o Velikonocích v 37. roce, ale nikoliv za Piláta, anebo se to stalo za Piláta, avšak nikoliv už o Velikonocích, kdy Pilát nebyl v úřadu.

Tímto bádáním je zpochybněno nejen datum našich křesťanských oslav, ale dokonce i celý křesťanský kalendář, který počítáme od Ježíšova narození.

Evangelium podle Josefa Flavia Sidon dopsal zřejmě v roce 1974, což byl pro něj důležitý mezník, protože se konečně vypořádal s tím, s čím vnitřně nesouhlasil, ale co si na něj v katolických Čechách činilo nárok. Jak sám řekl: „Jednak svou nabídkou spásy ve víře, tedy jako obecné ‚opium lidstva‘, a jednak jako konkrétní křesťanství, které potom, co si přivlastnilo židovskou Bibli a židovské mučednictví, by ještě chtělo mě.“

Předešlým zjištěním se zabýval již v roce 1968 v rozhlasové hře *Dvojí zákon*, v níž převyprávěl Ježíšův příběh po svém. Utrmácený Ježíš, který získal příznivce v chudé Galilei, táhne s apoštoly na Jeruzalém a zjišťuje, že tam by měl malé šance získat nové duše. Proto požádá Jidáše, aby ho udal: uvědomuje si totiž, že nebezpečnější bude mrtvý než živý. Prohlásí, že se chce vrátit k Bohu jako ke svému otci a požádá Jidáše, aby ho zradil. Ten tak učiní, má ale po Ježíšově ukřižování výčitky, vytáhne ho z hrobu, vybere si jednoho starce, kterému se přizná a pak spáchá sebevraždu. Tak podle Sidona vznikla Ježíšova legenda: podnítl ji velekněz Kaifáš.

Když se od Jidáše dozvěděl, co se chystá na Olivové hoře, vydal Ježíše Pilátovi a ten ho nechal ukřižovat. Kdyby Ježíš dále chodil po světě, nikdo by si na něj za pár let nevzpomněl.

Ke stejnému tématu se Sidon vrátil i v rozhlasové hře *Starý zákon* (1977), v níž vypráví jiný příběh: Jidáš je konfidentem Kaifáše a činí tak za úplatu třiceti stříbrných. Pilát toho využije a vše zařídí tak, aby byl Ježíš ukřižován nikoliv na jeho příkaz, ale na přání jeruzalémského lidu. Sami Židé si to přejí. „Vývoj je nezadržitelný, není třeba ani prstem hnout. Je třeba věřit ve vývin... Já bych taky mohl křičet jéjéj, ale mlčím!“, píše ironicky Sidon v době, kdy se podobně hovořilo v Čechách po honičce na chartisty, mezi které sám patřil. Nejpresněji svůj vztah ke křesťanství artikuloval zřejmě v knize *Návrat Abrahamův*: „Stavět se ve vztahu k Bohu do pozice objektu Boží milosti je dobré, ale stavět se výhradně jen do této pozice je falešné. Život není přece jenom příležitostí k získání milosti, ale příležitostí k aktivní spoluúčasti a spoluodpovědnosti za sebe sama, za společnost, v níž žije...“

My bychom mohli proto nejspíš říci, že Sidon těmito třemi texty utekl křesťanům z háčku úplně stejně, jako odcházel či utíkal skoro po celou půlku života. Tyto úteky popisuje jak ve své diplomové práci na FAMU, tak ve svých knihách: nejprve z domova jako malý a neposlušný žák, který falšoval známky v žákovské knížce, potom jako puberták, který chtěl v Gmündu přejít hranice do Rakouska, nebo jako mladý muž, který utíkal z okoralého manželství. A konec konců k tomu patří i jeho odchod ze socialistického Československa v roce 1983, kdy už začal svým ortodoxním chováním ohrožovat židovskou obec v Praze. Všechny jeho odchody a úteky měly jediný smysl: přiblížit se skutečnému životu a zjistit, co to vlastně skutečný život je a jak v něm obstát. Již v roce 1975 v *Božím ostnu* napsal, že: „Nikdy nesmíš své štěstí stavět na neštěstí druhých. A kdyby ti i nakonec všechno v životě dopadlo špatně, přesto tě může blažit, že máš čisté svědomí. Ale lidé, kteří se litují a dokáží omluvit jakoukoliv svou lumpárnu, ti... Něco jim chybí – a nemusí o tom ani vědět.“ V novele *Brány mrazu* medituje takto: „Lidé si myslí, že skutečné je to, co vidím, slyším, hmatám, čichám a chutnám,

ne? To je skutečnost. Připomíná, že Descartes by k tomu přidal ještě svoje cogito, ego sum: Ale má to háček. Skutečnost, o které je většina lidí přesvědčena, je dílem obecné konformity. Musíte nejdříve vidět jako oni, slyšet jako oni, hmatat, čichat, chutnat jako oni – a teprve potom se můžete podílet na jejich skutečnosti. Ono tedy ani tolik nejde o skutečnost samu, jako spíš o dohodu a o násilí, které společnost páchá na každém novém jedinci od jeho dětských plínek.“

Útěky Karola Efraima Sidona nejsou možná ničím jiným než útěky před tímto násilím, s kterým si nevěděl rady, před pohodlnou dohodou, jak se má člověk chovat, co má vidět atd. Jeho psaní je pak průzkumnou cestou, žalobou na sebe, očistou sebe: „Žaluji lásce na její nenávistné tváře, žaluji tmě na strach, který ve mně vzbuzuje, bouřím se a podléhám. Ale co jsem já, abych nežaloval? Nádobu plná hnisu a střepin naděje.“ Proto se musel Sidon nakonec utéci k Bohu, protože jen ten je tou největší tajenkou života. „Základem všeho je vědomí, kdo já jsem vůči Bohu. To ostatní z toho jenom plyne“ (*Červená kráva*). Dál už ale utíkat nemohl, protože jeho blízkost je nekonečná. Za ním už asi nic neexistuje. Právě jen z té Boží dálky je možné zahlédnout sama sebe trochu přesněji. Jen když člověk chodí před tváří Všemohoucího, pozná, jak je nedokonalý a v čem selhává. Tak bychom mohli parafrázovat jeho úvahu z *Návratu Abrahama*. Pouze vzpurnost v něm zůstala, takže někdy se před Bohem pokoušel utíkat, aby se ale k němu vždy zase o to pevněji vrátil. Je tomu tak zřejmě proto, jak sám říká, že základní intelektuální premisou pro věřícího Žida je vědomí, že Stvořitele může pochopit jen potud, pokud ví, že jej nemůže vůbec pochopit.

Vlastně i v Sidonově odchodu z ČSSR je možné zahlédnout paralelu s jeho rozhlasovou hrou *Dvojí zákon* (1968): StB se ho zbaví, dovolí mu studovat v zahraničí a má pocit, že tím umrtvila činnost židovské obce. Ale opak je pravdou. Vystudovaný Sidon je pro budoucí život obce mnohem důležitější než rebelující Sidon doma: ten by se totiž nemohl hned po pádu vládnoucí nenormality stát rabinem. StB bychom měli v tomto případě být vděční, jako ve hře může být

Ježíš vděčný Jidášovi za vznik své legendy. Přesnější název pro tuto hru by asi byl *Evangelium podle Karola Efraima Sidona*.

Originalita Sidonovy tvorby tkví v tom, že témata, kterými se zabývá, se dotýká původu a podstaty židovsko-křesťanské civilizace a dělá to důsledně a důkladně. Tvář jeho knih je soustředěná. Ožívuje símě paměti. Názorně nám předvádí, že odhalit tajemství musí každý ‚Adam‘ sám, protože je vždy uloženo někde mezi plamenem a pramenem.

Ale možná, že je to ještě jinak. A on dozajista ještě jiný je. Je totiž živý! Plný paradoxů. Již léta se zabývá historií Dolních Kounic na Moravě, a při tom tvrdí, že se v nich dějí věci, které jsou v zásadě nesmyslné. Navíc přiznává v knize *Sedm slov*, že ani neví, jak objevit, co se tam vlastně dělo.

Pro úplnost dodávám, že kromě literárních textů a her je Sidon autorem několika scénářů k filmům, které napsal pro svého spolužáka z FAMU Juraje Jakubiska: *Zběhové a poutníci* (1968), *Ptáčkové, sirotci a blázni* (1970) a *Na shledanou v pekle, přátelé* (1970). Nenačtené zůstaly scénáře *Kuráž* a *Mlýn* rovněž napsané pro Jakubiska na počátku sedmdesátých let.

Na prvním rozhovoru z této knihy jsme s Viktorem Vondrou a s Karolem Efraimem Sidonem začali pracovat v roce 1995 a roku 1997 vyšla pod názvem *Když umřít, tak v Jeruzalémě* (první zmínka o tomto městě je z roku 1312 před naším letopočtem). Tato kniha doplněná ještě o rozhovor *O šuplíku v nás*, který jsem zařadil na závěr tohoto svazku, vyšla v knize *Vzpouří II* v roce 2012. V ní jsme se pokusili sepsat *Manuál pro Židy, aby věděli, kdo jsou a jakého mají v Praze rabína*. V letech 2000 až 2002 vznikla kniha *Červená kráva*, v níž jsme si povídali o paměti, svědomí, iluzích, pomalosti myšlení, smyslu života, rozhovoru, nacismu a humoru i 11. září 2011. Je to *Manuál pro mě, abych věděl, kdo jsem*. A kniha *Sedm slov*, která vyšla v roce 2004, je skutečně jen o sedmi slovech: o učení, o čase, o slově, o pravdě, o smrti, o víře a o lásce. Mohla by mít podtitul *Manuál pro novináře – pokus o nalezení krajní meze rozhovoru jako žánru*. „My jsme se pokusili otvírat otázky, které nutně nejsou zpracované. Mnohem snadněji se jen filozofuje. Díky

tomu posunu jsme se dostali někam, kde už opravdu o něco jde. Otázky, které jsou mi kladeny, jsou nesmírně živé a dotýkají se témat, která by měl člověk nejraději za tabu a nechal je na pokoji. A to z části i proto, že se tato témata nedají řešit jen rozumem nebo násilím, ale že zrají a přímo souvisí s věkem, tedy se stárnutím a s Pánembohem,“ řekl mi po uzavření těchto dialogů rabín. Toto souborné vydání jsme jen nepatrně upřesnili a doplnili, abyste viděli, jak vysouvání toho nejspodnějšího šuplíku v nás nám jde ztuha. Item: Abyste viděli, že v tom nejste sami.

Praha, prosinec 2013 – únor 2014

*Nemáme právo nesít, nechtít uskutečnit sny,
jež Bůh vepsal do nás a pro nás.*

Stará židovská moudrost

Karol Efraim Sidon

Když umřít, tak v Jeruzalémě

Rozhovor s Karlem Hviždálou a Viktorem Vondrou